

Taal en de Zintuigen

Saskia van Putten tijdens taalonderzoek bij de Avatime in Ghana

Saskia van Putten, Lila San Roque en Asifa Majid

We ervaren de wereld met onze zintuigen: we zien, horen, voelen, proeven en ruiken. Deze ervaringen kunnen we met elkaar delen door middel van taal. Maar hoe doen we dat eigenlijk? Kunnen we alle zintuiglijke ervaringen even makkelijk verwoorden? En kunnen sprekers van verschillende talen allemaal hetzelfde uitdrukken? In dit artikel gaan de auteurs in op deze vragen en geven ze suggesties om in de klas met deze taal van de zintuigen aan de slag te gaan. Het is een voorbeeld van onderzoekend leren op de grens van taalonderwijs en wereldoriëntatie.

In het Nederlands kan ik zeggen dat ik een rode ballon zie, dat de muziek te hard staat en dat de melk zuur ruikt. Sprekers van andere talen gebruiken natuurlijk andere woorden om over hun waarnemingen te praten. Maar zijn er ook fundamentele verschillen? Deze vraag staat centraal in ons werk. Onderzoek laat zien dat er veel diversiteit is. Talen hebben verschillende manieren om waarnemingen te verwoorden en sommige ervaringen kunnen in de ene taal makkelijker worden uitgedrukt dan in de andere. Het bestuderen van deze diversiteit geeft nieuw inzicht in verschillen tussen culturen en draagt bij aan onze kennis van het menselijk waarnemingsvermogen. Laten we eens wat voorbeelden bekijken.

Zien

Het Nederlands heeft ten minste 11 woorden om verschillende kleuren te beschrijven: *zwart, wit, rood, geel, groen, blauw, oranje, roze, paars, bruin* en *grijs*. Niet alle talen hebben woorden voor al deze kleuren. Het Nigeriaanse Tiv, onderscheidt traditioneel bijvoorbeeld maar drie kleurcategorieën: *ii* (wit en lichte kleuren), *pupu* (zwart en donkere kleuren) en *nyian* (rood/warme kleuren).

Versillen zoals deze zijn mogelijk doordat het kleurenspectrum een continuüm is. Op de afbeelding ziet u dat er bijvoorbeeld geen duidelijke scheidslijn is tussen oranje en geel of groen en blauw. Taal speelt daarom een belangrijke rol in het

definiëren van kleurcategorieën. Veel talen voegen bijvoorbeeld onze kleuren groen en blauw samen in één term, zoals het Tarahumara in Noord-Mexico, dat deze kleur *siyóname* noemt. Er zijn ook talen die meerdere kleurtermen hebben waar wij in het Nederlands maar één woord hebben. Een voorbeeld is het Hongaars, dat twee woorden heeft voor verschillende schakeringen rood: *piros* en *vörös*.

'het ruikt naar koffie'. Dit geldt ook voor andere Westerse talen. Doordat wij zo weinig woorden voor geuren hebben, zijn wetenschappers er lang vanuit gegaan dat alle mensen slecht zijn in het benoemen van geuren en dat onze reukzin niet van groot belang is. Recent onderzoek laat zien dat deze conclusie voorbarig was. Er zijn namelijk talen die wel veel abstracte geurwoorden hebben. Een van deze talen

Bron: Wikimedia 'Colours of the visible light spectrum'.

Zelfs talen met vergelijkbare kleurentermen, kunnen verschillen in de manier waarop sprekers over kleuren praten. Duitsers en Nederlanders spreken nauw verwante talen en het lijkt daarom logisch dat ze het met elkaar eens zijn over kleuren zoals geel en oranje. Maar als u een Duitser vraagt naar de kleur in het midden van een stoplicht, is het antwoord hoogstwaarschijnlijk 'geel' (zie ook Mitterer, Horschig, Müsseler & Majid, 2009).

Ruiken

In tegenstelling tot onze grote woordenschat voor kleuren, heeft het Nederlands niet veel abstracte woorden voor geuren. Als we over geuren praten, beschrijven we meestal de bron van de geur, als in

is het Maniq, gesproken door nomadische jagers-verzamelaars in Thailand. Het Maniq heeft ten minste 15 woorden voor geuren (Wnuk & Majid 2014). Een voorbeeld van een geurwoord in het Maniq is *caŋɛ*. Dit woord verwijst naar de geur van, onder andere, bepaalde knollen, sommige soorten gekookt voedsel, wild varken en vers vlees. Een ander voorbeeld is *mi ?danɔw*, dat de geur van paddenstoelen, verrot hout, een oude hut en dierenbotten uitdrukt. Het Nederlands heeft nauwelijks vergelijkbare woorden; onze enige geurterm is wellicht *muf*. Dit voorbeeld laat zien dat het vergelijken van verschillende talen en culturen een nieuw perspectief kan geven op het onderzoek naar de menselijke waarneming.

Proeven

Bij het proeven gebruiken we verschillende zintuigen. We gebruiken smaakreceptoren op onze tong, maar ook onze reukzin, het geluid dat we horen wanneer we ergens op bijten en het gevoel in onze mond. Voor dat laatste hebben sommige talen, net als voor gevoelens met de hand, een grote woordenschat. Het Japans bijvoorbeeld heeft meer dan 250 woorden voor mondgevoelens, waaronder veel ideofonen (Hayakawa et al 2013). *Bosoboso* betekent bijvoorbeeld droog en kruimelig en *bunyobunyo* elastisch en een beetje wiebelig. Er zijn ten minste 17 woorden die verschillende soorten plakkerig of kleverig aanduiden, zoals *petopeto*, *betobeto*, *nechonecho* en *nuchanucha* en er zijn ook meerdere woorden voor slijmerig, zoals *numenume*, *nurunuru* en *nyurunuru*.

Het Japans is ook belangrijk geweest voor het onderzoek naar smaken die we met onze tong waarnemen. In het Westen hebben we allemaal geleerd dat er vier basismaken zijn: zoet, zout, zuur en bitter. Maar er is een vijfde smaak, die door wetenschappers lang over het hoofd is gezien en waarvoor we tot voor kort geen woord hadden: *umami*. Deze smaak komt voor in onder andere Maggi, ketjap, tomaten, en champignons. Het woord *umami* komt uit het Japans, waar het al langer als een belangrijke basissmaak werd erkend.

NB De andere zintuigen staan op onze website: <http://www.meertaal.vangorcum.nl>

De taal van de zintuigen in het klaslokaal

In de bovenstaande voorbeelden hebben we gezien dat elke taal en cultuur een eigen manier heeft om over de zintuigen te praten. Sommige ervaringen zijn ook makkelijker uit te drukken in de ene taal dan in de andere. Als u een nauwkeurige beschrijving wilt geven van uw nieuwe parfum, kunt u beter Maniq spreken dan Nederlands en als u de kleverigheid van twee snoepjes wil vergelijken is het handig om Japans te kunnen.

Asifa Majid tijdens onderzoek geuren en namen bij de Jahai in Maleisië

Voor kinderen kan taal een leuke manier zijn om de verschillende zintuigen te verkennen. We geven hier een paar suggesties voor activiteiten.

1. Kleurgrenzen tekenen. Deze activiteit maakt duidelijk dat onze waarneming geen scherpe grenzen kent. Op een kleurenspectrum zoals in de figuur boven mogen de kinderen lijnen tekenen waar de verschillende kleuren beginnen en eindigen. Meertalige kinderen kunnen dit ook voor hun andere taal doen. De verschillen en overeenkomsten worden vervolgens in de klas besproken.

2. Labels en waarneming. Deze oefening laat zien dat de naam die we ergens aan geven invloed heeft op onze waarneming. Uit studies blijkt dat mensen dezelfde geur lekker of vies vinden ruiken afhankelijk van hoe deze genoemd wordt. Dit kun je met de klas testen door twee bakjes te maken met dezelfde inhoud maar verschillende labels. Kaas kan bijvoorbeeld doorgaan voor een oude sok en schoonmaakmiddel voor parfum. Waarschijnlijk vinden de kinderen de geur lekkerder ruiken wanneer deze kaas of parfum wordt genoemd.

3. Waarnemingen beschrijven. Deze activiteit laat kinderen nadenken over de woorden die ze kennen voor waarnemingen. Ook kunnen ze er achter komen dat hun taal niet overal woorden voor heeft. Kinderen ruiken verschillende geuren of voelen (zonder te kijken) verschillende materialen en beschrijven wat ze ruiken of voelen. Kunnen ze dit ook doen zonder het object dat ze ruiken of voelen te benoemen? Een spelvariant hierop is om drie kinderen elk een geur te geven. Twee kinderen hebben dezelfde geur en de derde een andere. Kunnen ze er achter komen wie de andere geur heeft door met elkaar te praten eerst zonder te noemen wat ze denken dat het is en alleen beschrijvende woorden te gebruiken?

4. Nieuwe woorden verzinnen. Hiermee daagt u kinderen uit creatief met taal bezig te zijn en kunnen ze uitvinden of de klank van een woord de betekenis kan verraden. Kinderen mogen nieuwe woorden verzinnen voor hoe iets voelt of ruikt (dat ze niet kunnen zien) of voor een nieuwe kleur die ze zelf hebben gemaakt door verf te mengen. Andere kinderen proberen dan te raden welk

woord bij welke kleur, welk gevoel of welke geur hoort. Is het mogelijk woorden te verzinnen die makkelijker geraden kunnen worden?

5. Waarnemen in verschillende talen. Als er kinderen in de klas zitten die een andere taal spreken kan het leerzaam zijn talige en culturele verschillen te bespreken. Kinderen kunnen vertellen over de woorden die zij in hun andere taal hebben voor kleuren, smaken, geluiden, geuren en texturen. Vervolgens kan de klas bespreken of het makkelijk of moeilijk is deze woorden te vertalen naar het Nederlands.

Asifa Majid is hoogleraar taal, communicatie en culturele cognitie aan de Radboud Universiteit Nijmegen, verbonden aan het Centre for Language Studies. Saskia van Putten en Lila San Roque zijn taalwetenschappers, eveneens bij het Centre for Language Studies.

Verder lezen/kijken

Website van de *meaning, culture and cognition* groep (Radboud Universiteit): <http://meaningculturecognition.ruhosting.nl/>

Een lezing over de taal van de zintuigen door Asifa Majid: <https://www.youtube.com/watch?v=enq21coqIB0&feature=youtu.be>

Meer lesactiviteiten over de zintuigen: <http://smaaklessen.nl/nl/smaaklessen/lesaanbod.htm>
<http://www.proefjes.nl/themales/1>
<https://faculty.washington.edu/chudler/chsense.html>

Taal in beeld

Onze zoon van 6 jaar zit in groep 3. Een grotere overstap zal er in zijn onderwijsloopbaan niet meer volgen. Van de spelende kleuter naar de 'letterlerende' leerling van groep 3. En de letters volgen elkaar in hoog tempo op. Binnen een tijdsbestek van een half jaar heeft de leerling van groep 3 zich een weg gebaand door het nieuwe symbolenland en kent de letters van het alfabet. Al heel snel wordt hij geconfronteerd met flitsen en tempolezen. Over de mail komen de boekjes in pdf-formaat binnen met het verzoek aan het thuisfront om leeskilometers te maken. Automatiseren van de letters, vormen tot de woorden en zonder spellen lezen is de uitdaging die neergelegd wordt bij iedere 6-jarige in groep 3. En dan de razende vaart erin. Tempo en presteren.

Ook voor de begeleidende ouders is dit een nieuwe uitdagende fase in de opvoeding. Zo ook bij ons. Braaf openden wij de files met de boekjes van school iedere dag, moest ook onze zoon aan het oefenen. Om de strijd tot een minimum te beperken liet ik mijn zoon vaak even bij mij op schoot zitten om zijn bladzijden te lezen. Knus en intiem. Alleen voor hem niet relaxed. Zijn ademhaling vloog bij het zien van de schoolboekjes omhoog, de wangen kleurden rood en het stotteren begon. Bij mij, zijn moeder, rinkelen de alarmbellen. Wat is hier aan de hand? Om

het leed te verzachten en toch de benodigde kilometers te kunnen maken, lieten wij de boekjes voor wat ze waren. We haalden boekjes uit de bibliotheek: niet schoolgerelateerde boekjes, om het lezen weer aantrekkelijker te maken. Ogenscheinlijk een kleine overwinning want de sfeer waarin gelezen werd was meteen een stuk meer ontspannen en dat komt de vordering ten goede. Gerust was ik er nog niet op. En mijn onrust werd bevestigd tijdens het 'letterfeest' op school. Op het digibord werden in een steeds hoger tempo de letters getoond en de leerlingen mochten laten zien dat zij heel snel konden lezen. Mijn zoon plukt al na de derde letter aan zijn kleren en controleert of zijn ouders hem wel zien. Ik heb geen citoscore nodig om te zien dat hij moeite heeft met lezen. Gaat hij gebukt onder de prestatiedruk? Is hij nog erg jong en speels en heeft hij daarom moeite met lezen? Is de ontwikkeling van zijn hersenen in een zodanige fase dat er voor letters nog geen plaats is? Legitieme vragen met een verrassend antwoord: onze zoon is een 'beelddenker'. De belevenis staat bij hem voorop omdat hij de woorden eerst moet vertalen in beelden om ze te kunnen begrijpen en dat zet hem in ons op tempo gerichte (in plaats van op begrijpen en beleven gerichte) schoolsysteem op achterstand.

Jannie Mosk

Docent Economie op een Vmbo-school. Moeder van drie zoons.
www.janniemosk.nl